

Kooste kansainvälisten ihmisoikeussopimusten valvontaelinten Suomelle antamista suosituksista

Vammaisten henkilöiden oikeudet

Suosituksien perusteella hallituksen tulee ryhtyä toimiin ja raportoida seuraavalla määräaikaishankintoinnin kierroksella tuloksista. Tiivistelmässä suositukset on huomioitu vuoden 2022 loppuun asti. Suosituksia on osittain tiivistetty, lyhennetty ja yhdistelty mutta eivät sisällä analyysiä tai painotuksia. Korostuksia on tehty luettavuuden helpottamiseksi.

Tiivistelmässä on huomioitu seuraavien sopimusvalvontakomiteoiden suositukset (komiteoiden nimien lyhenteet ja suositusten antamisvuosi suluissa):

- YK:n Naisten syrjinnän poistamista käsittelevä komitea (CEDAW, 2022)
- YK:n Ihmisoikeuskomitea (CCPR, 2021)
- YK:n Taloudellisten, sosiaalisten ja sivistyksellisten oikeuksien komitea (CESCR, 2021)
- YK:n Kidutuksen vastainen komitea (CAT, 2016)
- YK:n Lapsen oikeuksien komitea (CRC, 2011)
- YK:n itsenäinen asiantuntija ikääntyneiden henkilöiden ihmisoikeuksien nautinnasta (IEOP, 2022)
- Euroopan neuvoston kidutuksen vastainen komitea (CPT, 2021)
- Euroopan neuvoston Ministerikomitean suositukset kansallisten vähemmistöjen suojelua koskevan puiteyleissopimuksen täytäntöönpanosta Suomessa (FCNM)
- Euroopan neuvoston naiseen kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan torjunnan asiantuntijaryhmä (GREVIO, 2019)
- Euroopan neuvoston ihmisoikeusvaltuutetun Nils Muižnieksin Suomea koskeva raportti (EN-IOV, 2012)

Erikseen:

- YK:n yleismaailmallinen määräaikaistarkastelu (UPR) 2022

Sisällys

Itsemääräämisoikeus, kaltoinkohtelu ja koskemattomuus.....	1
Oikeussuoja	1
Suostumuksen hankinta.....	1
Rajoittamisen kesto ja ulkopuolinen asiantuntija	2
Eristyshuoneet.....	2
Muu	2
Esteettömyys ja saavutettavuus	3
Itsenäinen elämä ja osallisuus.....	3
Osallistuminen poliittiseen ja julkiseen elämään	3
Syrjinnän kieltö.....	4
Terveys ja kuntoutus	4
Työ ja elintaso	5
Vammaiset lapset ja nuoret	6
YK:n yleismaailmallinen määräaikaistarkastelu (UPR) 2022.....	7

Itsemääräämisoikeus, kaltoinkohtelu ja koskemattomuus

Oikeussuoja

- Varmistettava (muuttamalla mielenterveyslakia, MTL) tehokkaat **oikeudelliset takeet ja oikeussuojakeinot** (esim. määräaikainen uudelleenarviointi, valitus- ja muutoksenhakuoikeus, riitauttaminen tuomioistuimessa, perusteellinen tutkinta) **tahdosta riippumattomassa hoidossa (TRH)** ja **sijoittamisessa** psykiatriseen laitokseen. (CCPR, CAT, CPT, EN-IOV)
 - Tehokkaita toimenpiteitä varmistaakseen **tuomioistuinkäsittelyn kohtuullisessa ajassa** psykiatristen ja oikeuspsykiatristen potilaiden TRH:ssa. (CPT)
 - Tuomioistuinten **yksityiskohtaiset perustelut** psykiatriset ja oikeuspsykiatristen potilaiden TRH:a koskevissa päätöksissä. (CPT)
 - potilailla tulisi olla todellinen oikeus tulla **henkilökohtaisesti kuulluksi**, kun tuomioistuin hyväksyy (tai hylkää) TRH:n jatkamisen laillisuuden. (CPT toistaa)
 - potilaan **henkilökohtaisesta kuulemisesta** ja **mahdollisuudesta oikeusapuun** tehdään pakollista THL:n päätöksissä TRH:sta. Laitoksen sääntöjä ja lainsäädäntöä muutettava vastaavasti. (CPT)
- Muuttaa MTL varmistaakseen, että MT-häiriöistä kärsivien **vapaudenmenetyks** aina perustuu toimenpiteen alusta asti **muodolliseen kirjalliseen päätökseen**, jossa on liitteenä kattavat perustelut ja tiedot valitusmahdollisuuksista. Myös potilaan tulisi saada kopio päätöksestä. (CPT)
- Varmistaa, että psykiatrisissa sairaaloissa annetaan järjestelmällisesti kaikille uusille potilaille (ja heidän perheilleen) suullisesti ja kirjallisesti **tietoja** sairaalan **käytännöistä** ja potilaiden **oikeuksista** ottaen huomioon eri kieltä puhuvat ja erityistä tukea tarvitsevat. (CPT)
- Annetaan järjestelmällisesti sekä suullisesti että kirjallisesti potilaille **tietoa kaikista käytettävissä olevista valituskeinoista** sekä ja annetaan kyseisten valituselinten yhteystiedot. Jokaisella osastolla tulisi olla laatikko, jonne voi luottamuksellisesti jättää valituksen (ja jonka vain tietyt henkilöt voivat luottamuksellisesti avata). (CPT)
- **Rajoitustoimenpiteiden käyttökertojen kirjaaminen** potilaan henkilökohtaisiin tietoihin kaikissa psykiatrisissa sairaaloissa. (CPT)
- **Kemiallisista rajoitustoimista oma rekisteri** kaikissa psykiatrisissa sairaaloissa. (CPT)

Suostumuksen hankinta

- Vahvistaa itsemääräämisoikeutta siten, että henkilöiden, joiden psyykinen ja sosiaalinen toimintakyky on heikentynyt, **sijoittaminen** sairaaloihin/laitoksiin **perustuu vapaaehtoiselle tietoiselle suostumukselle**. (CAT, CCPR, CPT)
- Pyrittävä saada **vapaaehtoinen ja tietoinen suostumus hoitoon**. Jokaisella arvostelukykyisellä potilaalla oltava mahdollisuus kieltäytyä hoidosta. Lainsäädäntöä tulisi

muuttaa säätämällä vapaaehtoista ja tietoista hoitosuostumusta koskevasta peruseriaatteesta sekä määrittelemällä selkeästi ja tarkasti poikkeusolosuhteet (CPT)

- Pyrittävä saada **vapaa ja tietoon perustuva ennakkosuostumus**, kun vajaavaltaiten vammaisten henkilöiden **liikkumisvapautta** rajoitetaan tai heitä **hoidetaan lääketieteellisesti**. (CCPR)
- Varmistaa, että potilaalta pyydetään aina kirjallinen tietoinen **suostumus** ennen **sähköhoitoon** turvautumista. (CPT)

Rajoittamisen kesto ja ulkopuolinen asiantuntija

- Psykiatrisessa hoidossa tahdosta riippumattoman **liikkumisvapauden rajoittaminen viimeisenä keinona**, kun se on välttämätöntä ja oikeasuhtaista henkilön itsensä tai muiden suojelemiseksi. (CCPR)
- Pyrkimään edelleen vähentämään **mekaanisen rajoittamisen kestoa** psykiatrisessa hoidossa. (CPT)
- Muuttaa MTL siten, että **riippumattoman psykiatrian asiantuntijan osallistuminen** on pakollista, kun arvioidaan psykiatriset ja oikeuspsykiatristen potilaiden TRH:a. (CPT toistaa)
- Lainsäädäntöä tulisi muuttaa siten, että **ulkopuolisen psykiatrin** mielipidettä voidaan edellyttää aina, kun potilas ei suostu sairaalan lääkärin ehdottamaan hoitoon. (CPT)
- Jos poikkeustapauksissa rajoittamiseen täytyy turvautua **muutamaa tuntia kauemmin, psykiatrin tulisi arvioida toimenpidettä lyhyin väliajoin**.
 - Tällaisissa tapauksissa samoin kuin rajoittamisen toistuvassa käytössä tulisi **harkita toisen lääkärin konsultointia**. (CPT)

Eristyshuoneet

- Uusien psykiatristen sairaaloiden suunnittelussa huomioitava, **ettei erityishuoneissa ole vankilamaista ulkonäköä** (mm. Helsinkiin suunnitteilla olevaan psykiatriseen sairaalaan). (CPT)
- Jokaista **eristyksissä pidettävää potilasta valvoisi** jatkuvasti, välittömästi ja henkilökohtaisesti pätevä henkilöstön jäsen. Videovalvonta ei voi korvata henkilökohtaista läsnäoloa. (CPT)
- Pyrkä vähentämään potilaiden **eristyksen toistuvuutta ja kestoa** (Kellokosken sairaalassa). (CPT)

Muu

- Jokaisen rajoitustoimenpiteiden kohteena olleen **potilaan kanssa keskustellaan** asiasta mielekkäällä ja perusteellisella tavalla rajoitustoimenpiteen päätyttyä (Kellokosken sairaala). (CPT)
- Ottaa huomioon vanhusten hyväksikäytön osalta kaikki **väkivallan, hyväksikäytön ja laiminlyönnin muodot**.

- **Naisiin kohdistuvan väkivallan osalta** naisia koskeviin tietoihin on sisällytettävä iän ja muiden tekijöiden mukaan **eriteltyjä tietoja**, kuten vähemmistö- tai muusta taustasta. (IEOP)
- Muuttaa rikoslain 20 lukua, jotta **valta-asemaan perustuvat seksuaaliset ei-suostumukselliset teot** määritellään aina raiskauksiksi. (CEDAW)
- Välittömästi **kumota steriloimislain 2 §** sekä tarjota tehokkaat oikeussuojakeinot pakkosterilisoinnin ja tahdosta riippumattoman sterilisoinnin uhreille. (CEDAW)

Esteettömyys ja saavutettavuus

- Järjestää **esteettämiä turvakoteja**. (CEDAW) Riittävä määrä turvakoteja ja riittävät taloudelliset resurssit. (GREVIO)
- Riittävän resursoitu ja kattava **esteettömyysstrategia** sekä
 - kaikkien **rakennusten, julkisten palvelujen ja julkisen liikenteen** yleisen suunnittelun edistäminen ikääntyneiden (ml. liikuntarajoitteisten ja vammaisten) **esteettömyyden** varmistamiseksi → tarpeen ikääntyneiden osallisuuden varmistamiseksi kaupunki- ja maaseutualueilla. (IEOP)

Itsenäinen elämä ja osallisuus

- **Covid-19-viruksen** torjunnan soveltuvuus vammaisiin henkilöihin. Vaatimus kuulla vammaisten edustajia. (CESCR)
- Tavoitteena tulee olla **vammaisten yhteisöasuminen**. Samalla pitää lisätä riippumattomia tarkastuksia olemassa oleviin tai siirtymävaiheen laitoksiin, jotka tarjoavat hoitoa vammaisille. (EN-IOV)

Osallistuminen poliittiseen ja julkiseen elämään

- Tehostaa erityisesti **vammaisten naisten osallistumista** julkisella ja yksityisellä sektorilla ja heidän edustustaan korkeimmalla tasolla. (CCPR)
- Vahvistaa väliaikaisia erityistoimia lisätäkseen mm. **vammaisten naisten osallistumista** poliittisessa ja julkisessa elämässä, päätöksenteossa, koulutuksessa ja työmarkkinoilla. (CEDAW)
- Toimia (ml. väliaikaisia erityistoimia) varmistaakseen, että **naisten representaatio** poliittisessa ja julkisessa elämässä, erityisesti johtopositioissa, edustaa kansan monimuotoisuutta. (CEDAW)
- Varmistaa heikommassa asemassa olevien ja marginalisoitujen naisten osallistuminen kansallisiin **koronaviruksen** toipumisohjelmiin ja -strategioihin. (CEDAW)
- Parantaa **tiedonkeruuta** vammaisten naisten osallistumisesta julkisella ja yksityisellä sektorilla. (CCPR)

Syrjinnän kieltö

- Antaa seuraavassa raportissa tietoa toimista **moniperustaista syrjintää** kohtaavien naisten, mm. vammaisten naisten, tasa-arvoisten oikeuksien ja mahdollisuuksien turvaamiseksi. (CEDAW)
- **Toimintarajoitteisille ikääntyneille tarjottavien sote-palvelujen olisi perustuttava vammaisyleissopimuksen mukaisiin oikeuksiin.**
 - Ikääntyneenä vammautuneisiin tällä hetkellä sovellettavat oikeudet ja toimenpiteet näyttävät kuuluvan erilaisten palvelujärjestelmien piiriin. Yleissopimuksen mukaisesti henkilöillä, joilla on älyllinen ja/tai psykososiaalinen vamma, mukaan lukien kognitiivinen toimintarajoite, kuten dementia, olisi oltava oikeus henkilökohtaiseen apuun → ts. **ikäntyneiden tulisi saada vammaispalvelulain mukaisia palveluja.** (IEOP)
- Vahva suositus **tarkistaa iäkkään henkilön määritelmän** henkilönä, jonka fyysinen, kognitiivinen, psyykinen tai sosiaalinen toimintakyky on heikentynyt sellaisten sairauksien tai vammojen vuoksi, jotka ovat alkaneet, lisääntyneet tai pahentuneet korkean iän tai korkeaan ikään liittyvän rappeutumisen vuoksi. → Korkeaa ikää koskevan poissulkeminen **rajoittaa mahdollisuutta saada vammaispalvelulain mukaisia kuljetuspalveluja.** (IEOP)

Terveys ja kuntoutus

- **Ruotsinkielisten** vammaisten henkilöiden **sote-palveluiden** saatavuuden turvaaminen. (FCNM)
- Erityisesti torjuttava mm. **ruotsinkielisiin sote-palveluja** käyttäviin vanhuksiin kohdistuvaa **moniperusteista syrjintää.** (FCNM)
- MTL:n ja päihdehuoltolain uudistamisessa sekä vuosien 2020–2030 kansallisen mielenterveysstrategian ja muiden alaan liittyvien strategioiden **täytäntöönpanon perustana pidetään oikeutta terveyteen.** (CESCR)
- Parantaa **mielenterveyshuollon**, etenkin avohuollon, **saatavuutta** alipalveluilla alueilla ja alipalveluissa paikoissa, kuten kouluissa ja vankiloissa. (CESCR)
- Tehostaa ennaltaehkäiseviä ja varhaisvaiheen **mielenterveyspalveluja.** (CESCR)
- Varmistaa kohtuuhintaisen **mielenterveyshuollon** saatavuus. (CESCR)
- **Mielenterveysstrategiaan** toimenpiteitä heikommassa asemassa oleville ja heidän palvelujen saamiseen liittyvien esteiden purkamiseen. (CESCR)
- **Väliaikaisesti lisää hoitohenkilökuntaa**, Kellokosken sairaalan osastoille, joissa erityisen haastavia potilaita (CPT)
- Turvata Kellokosken **sairaanhoitohenkilökunnan ja potilaiden väliset myönteiset ja luottamukselliset suhteet.** Lisäaikaa henkilökohtaiseen kontaktiin tavoitteena kehittää

luottamuksellisia hoitosuhteita, helpottaa yhteistyötä ja arvioida uudelleen potilaiden hoitosuunnitelmia. (CPT).

- Potilaiden päästävä huomattavasti enemmän **ulkoalueille** Kellokosken sairaalassa.
 - Tavoite yleisestä ja rajoituksettomasta pääsystä ulkoalueille päiväaikaan tulisi lisäksi ottaa huomioon uusien psykiatristen sairaaloiden suunnittelussa (CPT)
- Kaikkien psykiatrisissa sairaaloissa olevien potilaiden hoitoon tulee kuulua kattavasti **terapeuttista, kuntouttavaa ja virkistävää toimintaa**. Vähintään mahdollisuus osallistua päivittäiseen toimintaan. Henkilökunnan tulisi motivoida potilaita osallistumaan. (CPT)

Työ ja elintaso

- **Työttömyyden ehkäiseminen** tukipalveluiden (kuten työvoiman palvelukeskusten) vahvistamisella avustaaakseen työnhakijoita, etenkin koronapandemian vähennettyä työllistymismahdollisuuksia (alustuksessa: etenkin mm. vammaiset henkilöt) (CESCR)
- Seurata koronapandemian vuoksi tehtyjen **työlainsäädännön väliaikaisten muutosten** täytäntöönpanoa
 - estääkseen työnantaja käyttämästä niitä väärin ja
 - varmistaakseen, että lomautetut työntekijät otetaan takaisin työhön heti, kun olosuhteet sen sallivat. (CESCR)
- Varmistaa, että vammaiset työntekijät voivat nauttia **oikeutta oikeudenmukaisiin ja suotuisiin työoloihin yhdenvertaisesti** muiden kanssa. (CESCR)
 - **Suojatyöpaikkoihin** sijoittamisen lopettaminen. (CESCR)
 - **Kohtuulliset mukautukset** vammaisille työpaikalla. (CESCR)
 - **Oikeudenmukaisen palkan** maksaminen vammaisille. Sama palkka samasta työstä. (CESCR)
- Kehittää strategioita ja politiikkaa, joilla parannetaan erityisesti mm. vammaisten naisten **pääsyä turvallisiin ja hyväpalkkaisiin töihin**. (CEDAW)
- Sosiaaliturvan taso: **Eläke-etuuksien määrään** katettava sekä tulojen korvaamisen että vammaisuudesta johtuvat menot. (CESCR)
- Sellaisen ”**vammaisuuden**” **määritelmän** omaksuminen, joka paremmin mahdollistaa tietojen keräämisen vammaisten henkilöiden tilanteesta. (CESCR)
- Huolenaihe on **työsuojeluhallinnon asiantuntemuksen riittävyys** eri syrjäntäperusteiden alalla erityisesti **vammaisuuteen ja työolosuhteiden mukauttamiseen liittyvissä asioissa**. → Kansallisen seurantakehyksen määrittelyyn tulee kiinnittää erityistä huomiota, ja järjestelmään tulee sisältyä **riippumaton valvontamekanismi**. Työsuojeluhallinto ei täytä riippumattomuuden kriteeriä toimiessaan kiinteästi aluehallintovirastojen yhteydessä. - → Yhdenvertaisuuslainsäädännön uudistamisella pitäisi selkeyttää työolosuhteiden mukauttamisen toimeenpanoa. (EN-IOV)

Vammaiset lapset ja nuoret

- **Vahvistaa** LOS:n täytäntöönpanoa koskevaa **tilastointijärjestelmää** sekä vahvistaa valmiuksia koota ja analysoida tilastotietoa. (CRC)
- Varmistaa, että sopimusvaltiossa **kootaan ja käytetään tilastotietoja**, joiden perusteella politiikan ja ohjelmien parissa toimiville tiedotetaan mm. vammaisista lapsista. (CRC)
- Tehostaa mm. vammaisiin lapsiin kohdistuvan **syrjinnän torjuntaa**. (CRC)
- Asettaa keskeiselle sijalle julkisissa ohjelmissaan **syrjinnän estämisen ja poistamisen** mm. joukkoviestinten ja koulutusjärjestelmän avulla. (CRC)
- Poistaa lapsen **kuulemiseen liittyvät ikärajat** kansallisesta lainsäädännöstä ja varmistaa, että kaikkia lapsia kuullaan asianmukaisesti, heidän kehitysasteensa huomioon ottaen, heitä koskevissa oikeudenkäynti- ja hallintomenettelyissä, myös huostaanottotapauksissa. (CRC)
- Lapsia **kuultava** lapsiystävällisesti, ottaen huomioon lapsen parhaan edun periaate. (CRC)
- Lasten, myös vammaisten lasten, **mielipiteille** olisi annettava asianmukainen paino lapsen iän ja kehitysasteen mukaisesti. Tähän voi sisältyä muun muassa lapsen **kuuleminen** luottamuksellisesti avoimen oikeussalin sijaan sekä video-/äänitallennuslaitteiden käyttö. (CRC)
- Luoda kokonaisvaltaisen oikeudellisen ja poliittisen kehyksen, jolla taataan vammaisten lasten yhdenvertainen oikeus saada
 - hyvälaatuisia **terveydenhuoltopalveluja**,
 - **päästä julkisiin rakennuksiin** ja **joukkoliikennevälineisiin** sekä
 - **osallistua yleisopetukseen**. (CRC)
- Varmistaa vammaisille lapsille riittävän määrän **henkilökohtaisia avustajia** sekä **tulkkaus- ja kuljetuspalveluja**. (CRC)
- Parantaa **opettajien valmiuksia opettaa** vammaisia lapsia ja erityistarpeita omaavia lapsia (CRC)
- **Tukea vammaisten lasten perheitä** antamalla heille opetuksen ohjausta (CRC)
- Huoli vammaisten oppilaiden oppimistuloksista ja heidän kiusaamisestaan →
 - Sisällyttää **koulujen opetussuunnitelmiin** yhdenvertaisuudesta ja syrjinnän kiellosta.
 - **Kouluttaa opetushenkilöstöä** yhdenvertaisuudesta ja tasa-arvosta. (CESCR)
- Panna täytäntöön kansallisen **kiusaamisen vastaisen toimenpideohjelma** ja seurata sen vaikuttavuutta. (CESCR)
- Varata riittävät resurssit ja monitoroida kansallisen **kiusaamisen vastaisen toimenpideohjelman** täytäntöönpanoa, jotta tarjotaan turvallinen ja inklusiivinen sekä

syrjinnästä, häirinnästä ja sukupuoleen perustuvasta väkivallasta vapaan **oppimisympäristön**.

- Vahvistaa **kuraattorien** roolia.
- Määrätä ja panna täytäntöön **seuraamuksia kiusaamisesta**.
- Puuttua heikommassa asemassa olevien naisten ja tyttöjen kohtaamaan **risteävään syrjintään koulutusjärjestelmässä**. (CEDAW)

YK:n yleismaailmallinen määräaikaistarkastelu (UPR) 2022

- Parantaa nuorten, maahanmuuttajien, **vammaisten** ja muiden työttömiksi joutuneiden **työnhaun avustusjärjestelmää** sekä
 - lisätä **sosiaalista tukea** haavoittuville ryhmille ja
 - lisätä **terveyspalvelujen saatavuutta**. (Valko-Venäjä)
- Tehostaa pyrkimyksiä suojella ihmisten **oikeutta elämään ja terveyteen, erityisesti** ikääntyneiden, **vammaisten henkilöiden** ja naisten. (Kiina)
- **Mielenterveyspalvelut:**
 - Lisätä **kohtuuhintaisten** mielenterveyspalvelujen **saatavuutta**. (Maldiviit)
 - Lisätä mielenterveyspalvelujen **saatavuutta kaikilla alueilla** ja
 - parantaa **ennaltaehkäiseviä ja varhaisia** hoitopalveluja erityisesti **lapsille ja nuorille**. (Panama)
 - Luoda **tasavertaiset mahdollisuudet** saada mielenterveyspalveluja **kaikkialla maassa**, erityisesti **liikuntarajoitteisille ja lapsille**. (Sierra Leone)
 - Tarjota laadukkaita sosiaali- ja mielenterveyspalveluita **lapsille ja nuorille** sekä
 - vahvistaa lasten ja nuorten parissa työskentelevien **ammattilaisten trauma- ja mielenterveyskoulutusta**. (Viro)
 - **Arvioida mielenterveyslakia** suhteuttamalla se YK:n vammaisyleissopimukseen ja oikeus terveyteen -viitekehykseen → stigman, väkivallan ja pakottamisen poistamiseksi mielenterveydessä sekä yhteisöllisten palvelujen saatavuuden lisäämiseksi (Portugali)
- **Koulutus:**
 - Varmistaa yhtäläinen pääsy **inklusiiviseen koulutukseen** kaikille lapsille, myös maahanmuuttajataustaisille lapsille. (Vietnam)
 - Toteuttaa lisätoimenpiteitä, jotka keskittyvät **haavoittuviin ryhmiin kuuluvien** tai syrjäytymisvaarassa olevien lasten, kuten romanilasten **inklusiiviseen koulutukseen**. (Armenia)
 - Jatkaa **vammaisten nuorten ammatillisen koulutuksen** ja työllistymismahdollisuuksien laajentamista käynnissä olevien uudistusten puitteissa. (Bulgaria)
- **Osallistuminen yhteiskuntaan ja työelämään:**

- Edistää aktiivisesti vammaisten oikeuksia ja **osallistumista yhteiskuntaan**, ml. **työmarkkinoille**, ja taataan tehokas **oikeudellinen suoja syrjintää vastaan** (Kuuba)
- Edistää aktiivisesti vammaisten **osallistumista työmarkkinoille** (Gabon)
- Varmistaa laissa ja käytännössä, että vammaisilla työntekijöillä on oikeus **oikeudenmukaisiin ja suotuisiin työehtoihin** yhdenvertaisesti muiden kanssa (Gambia)
- Parantaa **julkisten tietojen ja kuljetusten saavutettavuutta** vammaisille henkilöille sekä varmistaa tehokas **oikeudellinen suoja** syrjintää ja hyväksikäyttöä vastaan **työmarkkinoilla** (Yhdysvallat)
- Suojata **kulttuuri-ilmaisun monimuotoisuutta**, edistää **kulttuurienvälistä ja kulttuurinsisäistä vuoropuhelua** ja tukea kaikkien haavoittuvassa asemassa olevien, myös vammaisten henkilöiden, **perinteisiä käytäntöjä ja luovaa tuotantoa** (Kypros)
- Jatkaa lakien vahvistamista, jotta vammaisten henkilöiden oikeudet pannaan täysimääräisesti täytäntöön (Eswatini)
- Harkita vahvasti kehitysvammaisten naisten **steriloinnin mahdollistavan lainsäädännön kumoamista** (Kreikka)
- Tehostaa hyviä pyrkimyksiään lisätä **erityisesti vammaisten** tai etniseen vähemmistöön kuuluvien **naisten osallistumista** julkisella ja yksityisellä sektorilla sekä heidän edustustaan kaikilla tasoilla (Kazakstan)
- Edistää **vammaisten syrjinnän kieltoa** kaikilla aloilla, ml. julkisissa palveluissa (Yhdistynyt Kuningaskunta)